SĄDOWE USTALENIE OJCOSTWA

A. ZAGADNIENIA MATERIALNE I CZĘŚCIOWO PROCESOWE

Zgodnie z art. 72 § 1 KRO sądowe ustalenie ojcostwa na mocy orzeczenia sądu może nastąpić, jeżeli nie zachodzi domniemanie, że ojcem dziecka jest mąż jego matki, albo gdy domniemanie takie zostało obalone. Jednocześnie ustawodawca w art. 85 § 1 KRO (w przypadku, gdy przy nr artykułu brak jest oznaczenia aktu prawnego, chodzi o KRO) stanowi, że domniemywa się, że ojcem dziecka jest ten, kto obcował z matką dziecka nie dawniej niż w trzechsetnym, a nie później niż w sto osiemdziesiątym pierwszym dniu przed urodzeniem się dziecka, albo ten, kto był dawcą komórki rozrodczej w przypadku dziecka urodzonego w wyniku dawstwa partnerskiego w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji.

I. Domniemanie ojcostwa pozamałżeńskiego

1. Zwracając uwagę na zaprzeczenie ojcostwa i sądowe ustalenie ojcostwa, na pozór mogłoby się wydawać, że procesy o zaprzeczenie ojcostwa męża matki (art. 62–71 KRO) i o sądowe ustalenie ojcostwa pozamałżeńskiego (art. 84 i 85 KRO) całkowicie różnią się między sobą. Za takim podejściem przemawiałyby przede wszystkim odmienne cele obydwu procesów. Celem pierwszego z nich jest bowiem zaprzeczenie pochodzenia dziecka, a więc ustalenie negatywne, celem drugiego – pozytywne ustalenie ojcostwa. W istocie rzeczy odmienne są wszakże podstawy wskazanych domniemań prawnych: w wypadku ojcostwa małżeńskiego taką podstawą jest urodzenie się dziecka w czasie trwania małżeństwa albo w określonym czasie po jego ustaniu lub unieważnieniu (art. 62 § 1KRO) bądź urodzenie się dziecka po zawarciu przez matkę dziecka drugiego małżeństwa (art. 62 § 2 KRO), w wypadku zaś **ojcostwa pozamałżeńskiego** podstawą domniemania jest **obcowanie matki dziecka z określonym mężczyzną w okresie koncepcyjnym**. Obydwa procesy koncentrują się zatem wokół wykazania z jednej strony istnienia podstawy faktycznej domniemania prawnego, z drugiej zaś strony – wokół próby obalenia tego domniemania.

2. Za podstawę domniemania prawnego zawartego w art. 85 § 1 KRO, przyjęto poczęcie dziecka wynikające z obcowania określonego mężczyzny z matką dziecka w okresie koncepcyjnym. Kierując się doświadczeniem życiowym oraz stanem wiedzy w naukach biologicznych i medycznych, ustawodawca przyjął, że ciąża kobiety nie może trwać dłużej niż 300 dni oraz krócej niż 181 dni. Przy **ustalaniu okresu koncepcyjnego** w konkretnym stanie faktycznym nie bierze się pod uwagę dnia urodzenia się dziecka (art. 111 § 2 KC), natomiast wlicza się zarówno dzień 300, jak i 181 (zob. *J. Gwiazdomorski*, [w:] System PrRodz, s. 751–752). Tak więc przykładowo, jeżeli dziecko urodziło się 1.11.2002 r., okres koncepcyjny obejmuje 120 dni od 5.1.2002 r. do 4.5.2002 r. Pozwany mężczyzna jest zatem objęty domniemaniem z art. 85 § 1 KRO, jeżeli w wymienionym okresie obcował z matką dziecka. Ciężar dowodu tej okoliczności obciąża, na zasadach ogólnych (art. 6 KC), powoda.

3. Pomimo tego należy zauważyć, iż w praktyce zdarzają się jednakże sytuacje, w których ciąża kobiety trwa dłużej niż 300 dni (zob. *D. Miścicka-Śliwka*, [w:] *W. Stojanowska, D. Miścicka-Śliwka*, Dowód z badań DNA a inne dowody w procesach o ustalenie ojcostwa, Warszawa

2000, s. 54, tabela). Jeżeli zostanie dowiedzione, że mężczyzna odbył ostatni stosunek płciowy z matką dziecka więcej niż 300 dni *post conceptionem*, domniemanie ojcostwa z art. 85 § 1 **nie obejmie go**. W orzeczeniu z 16.11.1951 r. (C1214/51, OSN 1952, Nr 3, poz. 82) SN stwierdził, że dopuszczalne jest prowadzenie dowodu na okoliczność, iż dziecko pochodzi z odbytego na dłużej niż 300 dni przed jego urodzeniem się stosunku cielesnego matki z danym mężczyzną.

4. Przeprowadzenie dowodu obcowania matki dziecka z pozwanym mężczyzną może natrafić na duże trudności. Zeznania stron często będą sprzeczne ze sobą, z natury rzeczy nie będzie zaś świadków mogących bezpośrednio potwierdzić fakt obcowania stron. Dlatego biorąc pod uwagę art. 231 KPC[1] sąd w szerokim zakresie będzie musiał posługiwać się **domniemaniami faktycznymi.** W procesie o ustalenie ojcostwa musi być najpierw udowodniony **pozytywnie fakt obcowania matki dziecka z pozwanym mężczyzną**. Jeżeli zatem mężczyzna **wykazuje ponad ciężar dowodu**, że nie obcował z matką dziecka w okresie koncepcyjnym, nie zmierza to do obalenia domniemania prawnego z art. 85 § 1 KRO, ale do **usunięcia podstawy tego domniemania** (*J. Gwiazdomorski*, [w:] System PrRodz, s. 753). **Brak obcowania ze sobą stron w okresie koncepcyjnym** z reguły należy uznać za dowiedziony, gdy zostaną wykazane takie okoliczności, jak pobyt jednego z małżonków w okresie koncepcyjnym poza granicami kraju, w więzieniu, w szpitalu, w szczególnych wypadkach również w innej miejscowości itp. Jeżeli natomiast strony **zamieszkiwały wspólnie** w okresie koncepcyjnym, brak ich obcowania ze sobą w tym okresie może być wykazany, gdy zostanie np. ustalone, że mąż matki z powodu ciężkiej i długotrwałej choroby był z pewnością niezdolny do obcowania z matką dziecka w okresie jego poczęcia. Taką okolicznością wyłączającą obcowanie stron w okresie koncepcyjnym może być impotencja męża, mianowicie tzw. ***impotentia coeundi*** **(niemoc płciowa)**, która charakteryzuje się tym, że mężczyzna w ogóle nie jest zdolny do odbycia stosunku płciowego. Niemoc płciowa może być spowodowana zmianami wrodzonymi, np. niedorozwojem narządów płciowych, albo zmianami nabytymi: chorobowymi, pourazowymi bądź czynnościowymi, np. hormonalnymi lub nerwicowymi (zob. *Z. Szczerkowska*, Badania biologiczne w sądowym ustalaniu ojcostwa, Kraków 1998, s. 12–13).

Ustawodawca art. 85 § 1 in fine odnosi się do k**westii dopuszczalności sądowego ustalenia ojcostwa dawcy nasienia.** Zawarta w tym przepisie zmiana została wprowadzona na podstawie art. 91 ustawy z 25.6.2015 r. o leczeniu niepłodności (t.j. Dz.U. z 2017 r. poz. 865 ze zm.). Zmiana ta polega na objęciu domniemaniem ojcostwa pozamałżeńskiego również mężczyzny, który był **dawcą komórki rozrodczej**, jeżeli dziecko urodziło się w wyniku dawstwa partnerskiego w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji. Dawstwo komórki rozrodczej zostało więc utożsamione z obcowaniem w okresie koncepcyjnym. Zgodnie z art. 2 ust. 1 pkt 8 tejże ustawy, dawstwo partnerskie oznacza przekazanie komórek rozrodczych przez dawcę – mężczyznę w celu zastosowania ich w procedurze medycznie wspomaganej prokreacji u biorczyni pozostającej z dawcą w związku małżeńskim albo we wspólnym pożyciu potwierdzonym zgodnym oświadczeniem dawcy i biorczyni; w dawstwie partnerskim stosowane są komórki rozrodcze biorczyni. Inaczej niż w wypadku instytucji uregulowanej w

[1] Art. 231 KPC Sąd może uznać za ustalone fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy, jeżeli wniosek taki można wyprowadzić z innych ustalonych faktów (domniemanie faktyczne).

art. 75(1), przepis art. 85 § 1 odnosi się do sztucznej inseminacji homologicznej albo sztucznego zapłodnienia homologicznego. **Dawca komórki rozrodczej niebędący mężem biorczyni może albo uznać ojcostwo na zasadach ogólnych, albo też jego ojcostwo zostanie ustalone w procesie**.

II. Obalenie domniemania ojcostwa pozamałżeńskiego

1. Domniemanie prawne z art. 85 § 1 jest **wzruszalne** (*praesumptio iuris tantum)*. Jego obalenie może jednakże nastąpić tylko w procesie o ustalenie ojcostwa. Ciężar dowodu w tym zakresie obciąża na zasadach ogólnych (art. 6 KC) pozwanego.

2. Szczególny sposób obalenia domniemania prawnego. O ile jednak sformułowania przepisów art. 67 i nast. nie pozostawiają żadnych wątpliwości co do tego, że obalenie domniemania ojcostwa małżeńskiego może nastąpić tylko w sposób ściśle określony w ustawie, o tyle sformułowanie art. 85 § 2 jest pod tym względem co najmniej niejednoznaczne. Można mianowicie twierdzić, że ustawa wprawdzie określa tylko jeden ze sposobów obalenia rozważanego domniemania, mianowicie **zarzut** (*exceptio) plurium concumbentium*, jednakże **na zasadach ogólnych przedmiotem dowodu mogą być również inne fakty mające istotne znaczenie dla rozstrzygnięcia sprawy**, a w szczególności prowadzące do obalenia domniemania prawnego (por. art. 227[2] i 234[3] KPC).

Można też jednak twierdzić, że art. 85 § 2 w sposób szczególny reguluje obalenie domniemania ojcostwa i stanowi wobec tego *lex specialis* w stosunku do art. 234 KPC. Przy takiej interpretacji mężczyzna pozwany w procesie o ustalenie ojcostwa i objęty domniemaniem z art. 85 § 1 KRO w każdym wypadku mógłby obalić to domniemanie tylko wtedy, gdyby z okoliczności wynikało, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne. Przedstawiona wykładnia byłaby zresztą zgodna z literalnym brzmieniem art. 85 § 2 KRO, skoro bowiem pozwany mężczyzna twierdzi, że nie jest ojcem dziecka, oznacza to, że ojcem musi być inny mężczyzna. Tak też zapewne rozumował SN w wyroku z 9.1.2001 r. (II CKN 1140/00, OSN 2001, Nr 10, poz. 152), według którego w procesie o ustalenie ojcostwa, w którym dowód z badania DNA nie może być przeprowadzony, ponieważ matka nie zgadza się na pobranie krwi, domniemanie wywiedzione na podstawie art. 233 § 2[4] KPC mogłoby stać się przesłanką obalenia domniemania wynikającego z art. 85 § 1 KRO, gdyby uzasadniało jednocześnie wniosek, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne. **Możliwość obalenia została jednak ograniczona** w art. 85 § 2 KRO wymaganiem, aby ojcostwo innego mężczyzny było bardziej prawdopodobne. Konsekwencją przedstawionej wyżej interpretacji musiałaby być ocena, że np. w wypadku, gdyby ojcostwo pozwanego mężczyzny zostało wykluczone w wyniku zastosowania jednego z dowodów biologicznych, nie oznaczałoby to jeszcze obalenia domniemania ojcostwa. Również bowiem w takim wypadku byłoby bowiem konieczne

---

[2] Art. 227 KPC Przedmiotem dowodu są fakty mające dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie.

[3] Art. 234 KPC Domniemania ustanowione przez prawo (domniemania prawne) wiążą sąd; mogą być jednak obalone, ilekroć ustawa tego nie wyłącza.

[4] Art. 233. § 2 KPC Sąd ocenia wiarogodność i moc dowodów według własnego przekonania, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału.

§ 2. Sąd oceni na tej samej podstawie, jakie znaczenie nadać odmowie przedstawienia przez stronę dowodu lub przeszkodom stawianym przez nią w jego przeprowadzeniu wbrew postanowieniu sądu.

wykazanie przez pozwanego, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne. Nie jest chyba trudno zauważyć, że taki wniosek byłby absurdalny. Nie można też konsekwentnie podzielić poglądu, że w sytuacji, gdy matka dziecka, licząc się z możliwym wykluczeniem ojcostwa pozwanego mężczyzny, odmawia zgody na pobranie krwi, dokonanie przez sąd oceny na podstawie art. 233 § 2 KPC jest uzależnione od przeprowadzenia przez pozwanego dowodu, o którym mowa w art. 85 § 2 KRO. Z przedstawionym wyżej stanowiskiem SN nie można zatem się zgodzić. Zauważyć należy, iż przeciwko krytycznie przedstawionemu wyżej sposobowi interpretacji art. 85 § 2 KRO przemawia też sformułowanie **art. 5** Europejskiej Konwencji o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego, sporządzonej w Strasburgu 15.10.1975 r. (Dz.U. z 1999 r. Nr 79, poz. 888), zgodnie z którym „**W postępowaniu o ustalenie pochodzenia dziecka od ojca należy dopuścić dowody naukowe, które mogą pomóc w ustaleniu lub wykluczeniu ojcostwa**". Przepis ten, który jest źródłem powszechnie obowiązującego prawa w Polsce i jest bezpośrednio stosowany z pierwszeństwem przed ustawą (zob. art. 87 ust. 1 oraz art. 89 ust. 1 i 2 w zw. z art. 241 ust. 1 Konstytucji RP), *expressis verbis* dopuszcza **obalenie domniemania ojcostwa** pozamałżeńskiego za pomocą dowodów naukowych, w tym zwłaszcza dowodów biologicznych.

Obalenie domniemania z art. 85 § 1 nie musi zatem w każdym wypadku sprowadzać się do zarzutu *plurium concumbentium*. Wystarczy, jeżeli pozwany wykaże, iż **nie jest ojcem biologicznym dziecka**.

3. Bardzo istotne znaczenie w zakresie obalenia przedmiotowego domniemania mają dowody biologiczne. Historycznie najstarszy i nadal mający duże znaczenie praktyczne jest dowód z tzw. **grupowego badania krwi**. Zapewne z tego właśnie powodu przepisy KPC o postępowaniu dowodowym nadal regulują przeprowadzanie tylko tego jednego dowodu biologicznego (art. 305-307), pomijają natomiast inne dowody biologiczne, w tym zwłaszcza dowód z badań DNA. Powszechnie jednak przyjmuje się **dopuszczalność stosowania** również innych dowodów biologicznych na podstawie art. 309 KPC, zgodnie z którym sposób przeprowadzenia dowodu innymi środkami dowodowymi określi sąd zgodnie z ich charakterem, stosując odpowiednio przepisy o dowodach. Należy podkreślić, że dowody biologiczne mogą mieć praktyczne znaczenie w zasadzie wtedy, gdy stosownymi badaniami zostaną objęte wszystkie bezpośrednio zainteresowane osoby, a więc dziecko, jego matka i domniemany ojciec. Szczególne więc problemy powstają w sytuacji, gdy jedna lub więcej spośród tych osób nie żyje bądź też nie wyraża zgody na poddanie się badaniom.

4. Według wyroku SN z 24.9.1997 r. (II CKU 89/97, Prok. i Pr. 1998, Nr 1, s. 28), naczelną zasadą rozstrzygającą o właściwym załatwieniu spraw o ustalenie ojcostwa jest zasada prawdy obiektywnej (**obecnie zasada prawdy**), która decyduje o zakresie postępowania dowodowego w tych sprawach. Ma ona znaczenie zarówno materialnoprawne, jak i procesowe. **Procesowe wyraża się w tym, że sąd powinien, ze względu na występujący interes społeczny, dążyć do ustalenia rzeczywistego pochodzenia dziecka.**

Dlatego poza dowodami osobowymi, które powinny być przeprowadzone wnikliwie, szczególne znaczenie mają dowody przyrodnicze, które mają tę przewagę nad dowodami osobowymi, że cechuje je **naukowy obiektywizm**. Zgodnie zaś z wyrokiem SN z 14.2.1996 r. (II

CRN 197/95, Prok. i Pr. 1996, Nr 7–8, s. 43; zob. *J. Gudowski*, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo, Kraków 1998, s. 330), w miarę rozwoju nauk biologicznych, przy powstawaniu nowych metod badawczych mających na celu **identyfikację człowieka** i ustalenie związków pokrewieństwa, sądy powinny w sprawach o ustalenie ojcostwa szeroko korzystać z dostępnych dowodów przyrodniczych dla uzyskania pełnej możliwości rozstrzygnięcia sprawy w zgodności ze stanem biologicznym.

III. Dowody biologiczne

A. Dowód z grupowego badania krwi

1. Wprowadzenie do praktyki sądowej dowodu z grupowego badania krwi wiąże się z kolejnymi odkryciami o epokowym znaczeniu, mianowicie poznaniu reguł dziedziczenia cech krwi oraz odkryciu układu grupowego AB0.

W instrukcji Nr 34/59 Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 31.10.1959 r., wydanej w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości, w sprawach sądowych o ojcostwo zostały określone jako obowiązkowe badania w zakresie układów grupowych krwi AB0 i MN oraz antygenów Rh: D i E. Następnie 14.2.1968 r. Komisja Medycyny Sądowej Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia i Opieki Społecznej opracowała **wytyczne w sprawie badań grupowych krwi** w dochodzeniu ojcostwa, w których ustalono następujący zakres badań grupowych: AB0 (A1, A2), MN, Rh:C^{w}CcDEe, Kell, cechę wydzielania w ślinie substancji grupowych ABH (Sese) oraz określenie haptoglobin (HP) i cechy Gm(a), później zwanej cechą Gm(1). Obecnie w ekspertyzie serologicznej obowiązuje oznaczenie układów grupowych: AB0 (A1, A2), MN, Rh:C^{w}CcDD^{u}Ee, HP, ACP, ESD, PGM oraz GLO I. W razie konieczności poszerzenia badań dopuszczono ponadto inne układy grupowe takie, jak: Ss, P1, Kidd, C3, Gm(2), GC, ADA, AK, Km(1), podgrupy PGM1, GPT.

W latach 80. XX w., w związku z wprowadzeniem do praktyki sądowego ustalania ojcostwa oznaczenia układu HLA, nastąpił kres rozwoju badań serologicznych w rozumieniu ekspertyzy z badań grupowych; zob. szerzej *D. Miścicka-Śliwka*, [w:] Dowód z badań DNA, s. 57–63; w kwestii opisu poszczególnych układów grupowych zob. np. *Z. Szczerkowska*, Badania biologiczne, s. 20–55.

2. W świetle art. 305 KPC **sąd może dopuścić dowód z grupowego badania krwi**. Pobranie krwi w celu jej badania może nastąpić tylko za zgodą osoby, której krew ma być pobrana, a jeżeli osoba ta nie ukończyła 13 lat lub jest ubezwłasnowolniona całkowicie – za zgodą jej przedstawiciela ustawowego (art. 306 KPC)

3. W razie odmowy wyrażenia zgody przez przedstawiciela ustawowego dziecka (z reguły przez matkę) w procesie o ustalenie ojcostwa, zgoda ta może być zastąpiona orzeczeniem sądu opiekuńczego, wydanym na podstawie art. 109 (tak wyrok SN z 18.6.1969 r. (I CR 128/69, BISN 1969, Nr 12, s. 207). **Z**godnie z tezą IV wytycznych SN z 1952 r., „**Odmowa zgody na pobranie krwi do zbadania,** choćby wyrażona przez stronę przed postanowieniem sądu o dopuszczeniu dowodu, **nie może mieć wpływu** na jego dopuszczenie. Jeśli po dopuszczeniu dowodu strona odmówi udzielenia krwi, sąd rozważy przyczyny odmowy mając w szczególności na uwadze poziom umysłowy oraz stopień wyrobienia życiowego strony odmawiającej i na podstawie *art.*

242 § 2 KPC z 1930 r. (obecnie art. 233 § 2 KPC), oceni, jakie znaczenie należy nadać odmowie". W sprawach o zaprzeczenie ojcostwa SN dwukrotnie zajął stanowisko, według którego w razie **odmowy wyrażenia zgody na pobranie od dziecka liczącego poniżej 13 lat krwi w celu przeprowadzenia odpowiedniego dowodu**, sąd opiekuńczy może zarządzić pobranie krwi od dziecka tylko wtedy, gdy w okolicznościach sprawy **dobro dziecka tego wymaga** (uchw. SN z 17.1.1969 r., III CZP 124/68, OSN 1969, Nr 10, poz. 169; post. SN z 5.5.2000 r., II CKN 869/00, OSN 2000, Nr 11, poz. 205 z glosą aprobującą *P. Dzienisa*, PS 2000, Nr 3, s. 122). Natomiast w wyroku z 14.2.1996 r. (II CRN 197/95, Prok. i Pr. 1996, Nr 7–8, s. 43; zob. *J. Gudowski*, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo, Kraków 1998, s. 330) SN podkreślił, że **nieuzasadniona odmowa** strony poddania się badaniu przyrodniczemu może być przez sąd oceniona dla tej strony bardzo negatywnie przy analizowaniu w sprawie ostatecznego wyniku postępowania dowodowego (art. 233 § 2 KPC). Zgodnie zaś z późniejszym wyrokiem SN z 9.1.2001 r. (II CKN 1140/00, OSN 2001, Nr 10, poz. 152) **przeszkody w przeprowadzeniu dowodu z badania krwi**, stwarzane przez stronę zobowiązaną do poddania się temu badaniu, mogą być podstawą, opartego na domniemaniu faktycznym, ustalenia sądu zgodnego z twierdzeniami strony przeciwnej.

4. Według art. 307 KPC w celu przeprowadzenia dowodu z grupowego badania krwi sąd zwraca się do biegłego o pobranie krwi, **zbadanie jej i złożenie sprawozdania o wynikach badania łącznie z końcową opinią**. Sprawozdanie z grupowego badania krwi powinno zawierać stwierdzenie, czy sprawdzono należycie tożsamość osób, których krew pobrano, oraz wskazanie sposobu przeprowadzenia badania. Sprawozdanie **powinno być** podpisane przez osobę, która przeprowadziła badanie, a jeżeli krew została pobrana przez inną osobę, pobranie krwi powinno być stwierdzone jej podpisem. Pobranie krwi i przesłanie jej do instytutu, o jakim mowa w art. 290[5] KPC, można zlecić biegłemu miejsca zamieszkania stron lub siedziby sądu.

5. Znaczenie i przydatność dowodu z grupowego badania krwi.

W orzecznictwie podkreślano szczególne znaczenie **dowodu z grupowego badania krwi**, zwłaszcza w porównaniu z tzw. **dowodami osobowymi** (z przesłuchania stron i z zeznań świadków). Według wyroku SN z 25.10.1973 r. (III CRN 248/73, Legalis), jeżeli dowód z grupowego badania krwi wyłącza ojcostwo, to jest on **bardziej pewny od dowodów z zeznań świadków i stron**, wobec czego jego dyskwalifikacja ze względu na sprzeczność z dowodami z zeznań świadków i stron przekraczałaby granicę swobodnej oceny dowodów. Zgodnie z wyrokiem SN z 31.10.1972 r. (I CR 441/72, Legalis), wynik dowodu z grupowego badania krwi,

---

[5] Art. 290. § 1 KPC Sąd może zażądać opinii **odpowiedniego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego**. Sąd może zażądać od instytutu dodatkowych wyjaśnień bądź pisemnych, bądź ustnych przez wyznaczoną do tego osobę, może też zarządzić złożenie dodatkowej opinii przez ten sam lub inny instytut.

§ 2. W opinii instytutu należy wskazać osoby, które przeprowadziły badanie i wydały opinię.

§ 3. Sąd może zażądać ustnego lub pisemnego uzupełnienia opinii lub jej wyjaśnienia, a także dodatkowej opinii od tego samego lub innego instytutu naukowego lub naukowo-badawczego.

§ 4. Jeżeli opinia została sporządzona przez instytut naukowy lub naukowo--badawczy, ustne jej uzupełnienie lub wyjaśnienie albo dodatkową opinię składa osoba wyznaczona do tego przez ten instytut. Sąd może jednak zarządzić stawienie się na rozprawie i złożenie ustnego uzupełnienia lub wyjaśnienia opinii albo dodatkowej opinii także przez osoby, które sporządziły opinię w imieniu tego instytutu.

§ 5. Strona może żądać wyłączenia osoby wyznaczonej do sporządzenia opinii przez instytut naukowy lub naukowo-badawczy. Przepis art. 281 stosuje się odpowiednio.

w obecnym stanie nauki, jest **pewniejszy** od dowodów z zeznań świadków i przesłuchania stron i nie może być odrzucony ze względu na sprzeczność z tymi dowodami.

6. W orzecznictwie rozważany jest **problem dopuszczalności powtórzenia dowodu z grupowego badania krwi**. W wyroku z 6.2.1970 r. (III CRN541/69, Legalis) SN wyjaśnił, iż nie jest zgodne z utrwalonym orzecznictwem stanowisko, że w każdym wypadku wykluczenia ojcostwa dowód z grupowego badania krwi powinien być ponowiony na żądanie strony powodowej. W rzeczywistości za ogólnie przyjęty należy uznać pogląd, że takie ponowienie jest **konieczne tylko wtedy, gdy** szczególne okoliczności, związane z samym przeprowadzeniem wymienionego dowodu lub ze stosunkami łączącymi strony, mogą budzić wątpliwości co do wyniku tego dowodu. Jest to stanowisko trafne, nie można bowiem przyjąć jako założenia dla oceny omawianego dowodu, że odpowiednie placówki naukowe przeprowadzają z reguły lub nawet stosunkowo często omawiany dowód wadliwie, w szczególności, że czynią to przy użyciu niewłaściwych surowic. Przeciwnie, doświadczenie uczy, że dowody te przy obecnym rozwoju nauki i poziomie pracy wspomnianych placówek są niemal bez wyjątku przeprowadzane poprawnie. To stanowisko SN, wprawdzie trafne i wyważone, nie jest jednakże powszechnie akceptowane. Zbyt ogólny, a przez to nietrafny jest natomiast pogląd wyrażony w wyroku SN z 3.2.1970 r. (II CR 590/69, Legalis), że w razie wykluczenia ojcostwa na podstawie grupowego badania krwi, powtórzenie takiego badania jest konieczne, lecz tylko wówczas, gdy wynik pierwszego badania budzi z jakichkolwiek przyczyn **uzasadnione wątpliwości**.

7. Szczególna sytuacja może powstać w procesie **o ustalenie ojcostwa w stosunku do bliźniąt.** Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 10.1.1961 r. (I CR 30/60, PiP 1961, Nr 8–9, s. 182), doszedł do wniosku, że w sprawie o ustalenie ojcostwa bliźniąt, gdy badanie grupowe krwi wyłączyło ojcostwo co do jednego z bliźniąt, nie dało natomiast takiego wyniku co do drugiego, należy przyjąć, że jest zbyt małe prawdopodobieństwo ojcostwa co do drugiego z bliźniąt i oddalić powództwo co do obu bliźniąt. Stanowisko SN stanowi zapewne rezultat przyjętego założenia, iż bliźnięta mają na ogół jednego ojca, gdyż **zjawiska "nadpłodnienia"** lub dodatkowego zajścia w ciążę należą do niezmiernie rzadkich (zob. *T. Marcinkowski, J. Marcinkowski, M. Krzymańska*, Obliczanie stopnia prawdopodobieństwa ojcostwa na podstawie badań serologicznych bliźniąt zróżnicowanych fenotypowo, NP 1975, Nr 9). Rozstrzygnięcie powinno być wszakże inne, gdyby stwierdzono, że ojcostwo mężczyzny w stosunku do jednego z bliźniąt jest wykluczone, a w stosunku do drugiego dowód z badań DNA wskazywałby na prawdopodobieństwo istnienia ojcostwa graniczące z pewnością.

Jeszcze bardziej nietypowy przypadek, w zakresie ustalenia macierzyństwa i ojcostwa, rozpatrywał SN w uchwale z 8.1.1980 r. (III CZP 79/79, OSPiKA 1981, Nr 12, poz. 219 z glosą *W. Stojanowskiej)*, w której wypowiedział pogląd, że wyłączenie na podstawie wyników grupowego badania krwi możliwości **pochodzenia dziecka od jego matki** nie wyłącza dopuszczalności dowodu z opinii biegłego albo odpowiedniego instytutu naukowego co do ojcostwa domniemanego ojca dziecka, mając w szczególności na uwadze możliwość aberracji genetycznych u wstępnych matki dziecka. Pogląd ten jest **nietrafny**, skoro w założeniu

dopuszcza sądowe ustalenie ojcostwa w sytuacji, w której macierzyństwo zostało ustalone nieprawidłowo.

B. Dowód z badań antropologicznych

1. Charakteryzując badania antropologiczne należy stwierdzić, iż polegają one na porównaniu licznych cech morfologicznych dziecka z analogicznymi cechami matki i domniemanego ojca. Analiza antropologiczna obejmuje szereg różnych cech, m.in. ukształtowanie części mózgowej głowy, twarzy, okolicy oczu, barwę i strukturę tęczówki, kształt ust, rodzaj bródki, małżowin usznych, rodzaj owłosienia, ogólną budowę ciała, układ listewek skórnych na opuszkach palców rąk i stóp. W badaniu antropologicznym ocenia się łącznie około 180 różnych cech morfologicznych, przy czym ich liczba nie jest jednakowa we wszystkich przypadkach, gdyż zależy od indywidualnych właściwości badanych osób. Cechy te są **uwarunkowane genetycznie**, a więc teoretycznie pochodzą w połowie od matki i w połowie od ojca dziecka. Jednakże sposób dziedziczenia poszczególnych cech i ich uwidocznienia nie jest do końca wyjaśniony. **Wadą badań antropologicznych** jest poza tym istniejąca subiektywność oceny niektórych cech. Dlatego też wnioskowanie w takich przypadkach jest trudne, a wydanie kategorycznych opinii wręcz niemożliwe. **Ojcostwo** pozwanego **ocenia się** w siedmiostopniowej skali, od ojcostwa praktycznie pewnego do ojcostwa praktycznie wykluczonego. Dowód z badań antropologicznych nie daje więc podstawy do stwierdzenia, że pozwany mężczyzna jest lub nie jest ojcem dziecka. Badanie antropologiczne mogło być z tego powodu traktowane co najwyżej jako pomocniczy dowód biologiczny w dochodzeniu ojcostwa.

2. W orzecznictwie kwestionuje się jego pełną przydatność w sprawach o ustalenie ojcostwa. Podobnie jak w wypadku dowodu z grupowego badania krwi (art. 306 KPC), również przeprowadzenie dowodu z badań antropologicznych bez zgody zainteresowanej osoby nie jest możliwe nawet wówczas, gdyby nie zachodziła potrzeba badania grup krwi. Przy przeprowadzeniu dowodu z badań antropologicznych **konieczne** jest dokonanie nie tylko oględzin osoby, w stosunku do której dowód ten się przeprowadza, lecz także dokonanie zdjęć (fotografii), pomiarów itd., a więc naruszenie jej dobra osobistego, jakim jest prawo do nietykalności. Skoro więc nie ma w KPC żadnego przepisu regulującego wyraźnie tę kwestię, to obowiązek uzyskania zgody wynika z ogólnych zasad prawnych, a w szczególności z art. 23 KC (wyr. SN z 5.7.1973 r., III CRN 161/73, Legalis).

C. Dowód z układu HLA

1. Odnosząc się do dowodu z układu zgodności tkankowej HLA (*human leukocyte antigens)* należy zauważyć, że został on wykryty u człowieka w 1958 r. Ze wszystkich układów grupowych jest on najbardziej polimorficzny, tj. zróżnicowany genetycznie. **Geny kontrolujące HLA** są zlokalizowane w szóstym chromosomie w kilku miejscach (*loci)* określanych literami A, B, C, E (klasa I) oraz DR, DQ i DP (klasa II). Pierwsze ekspertyzy w nietypowych sprawach o ustalenie ojcostwa pojawiły się w Polsce w połowie lat 70. XX w. W wyniku ustaleń kolejno przyjmowanych przez Komisję Serologiczną Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa

Medycyny Sądowej i Kryminologii (w 1980 r., w 1984 r. i w 1989 r.) badania układu HLA obejmowały:
1) z *locus* HLA A: antygeny A1, A2, A3, A9, A10 (25, 26), A11, A28;
2) z *locus* HLA B: antygeny B5, B7, B8, B12, B13, B14, B15, B17, B21, B22, B27, B35, B40, Bw4, Bw6;
3) z *locus* HLA C: antygeny Cw1, Cw2, Cw3, Cw4, Cw5.
Wraz z pojawieniem się nowego dowodu z badań DNA praktycznie zaprzestano wykonywać badania z układu HLA do celów dochodzenia spornego ojcostwa.
2. O ile dowód z badań antropologicznych jest o wiele mniej przydatny od dowodu z grupowego badania krwi, ponieważ nie pozwala na wykluczenie ojcostwa pozwanego mężczyzny, o tyle **dowód z układu zgodności tkankowej HLA** w istotny sposób zwiększył **szansę wykluczenia ojcostwa**. Według wyroku SN(7) z 29.1.1987 r. (III CRN 401/86, OSN 1988, Nr 4, poz. 51) w sprawach o ustalenie praw stanu cywilnego osoby sąd nie może nie uwzględnić wniosku o przeprowadzenie badania krwi metodą układu HLA, jeśli dokonane badanie krwi, przy wykorzystaniu dotychczas stosowanych układów, nie pozwoliło na wykluczenie ojcostwa.

D. Dowód z badań DNA
1. Charakterystyka dowodu z badań DNA, pozwala stwierdzić, że we wszystkich komórkach ciała człowieka zawierających jądro komórkowe zawarta jest **informacja genetyczna** w postaci kwasu dezoksyrybonukleinowego (DNA). Informacja ta jest przekazywana dziecku przez **jego biologicznych rodziców**: w połowie przez ojca i w połowie przez matkę (DNA jądrowe) albo całkowicie przez matkę (DNA mitochondrialne, które może być wykorzystane do ustalenia lub zaprzeczenia macierzyństwa). W 1953 r. odkryto (*J.D. Watson, F.H.C. Crick)* **model struktury DNA**, zgodnie z którym DNA ma postać długiej, podwójnie skręconej nici złożonej z dwóch łańcuchów polinukleotydowych. Do wnętrza spirali skierowane są cztery zasady: dwie purynowe (adenina i guanina) oraz dwie pirymidynowe (tymina i cytozyna), które niosą informację genetyczną i sprawiają, że DNA każdego człowieka jest inne.
Szansa wykluczenia ojcostwa niesłusznie pozwanego mężczyzny jest określana za **pomocą parametru PE** (*power of exclusion)*. Parametr ten równy 100% oznacza, że ojcostwo każdego niesłusznie pozwanego ojca zostałoby wykluczone. **Parametr PE** dla poszczególnych ekspertyz hemogenetycznych wynosi:
1) dla grupowego badania krwi obejmującego układy AB0 (A1, A2), MN, Rh: C^w, C, c, D, E, e, HP, ACP, ESD, GLOI, PGM1, PGP – PE = około 84%;
2) dla badania układu HLA – PE = około 84–99%;
3) dla grupowego badania krwi łącznie z badaniami HLA – PE = około 97%;
4) dla badania DNA – PE > 99,9%.
W wypadku gdy ojcostwo mężczyzny pozwanego w procesie o ustalenie ojcostwa nie zostanie wykluczone, badania DNA pozwalają – inaczej niż pozostałe ekspertyzy hemogenetyczne – na **określenie szansy oraz prawdopodobieństwa, że ów mężczyzna jest ojcem dziecka.** Szansę ojcostwa oblicza się oddzielnie dla każdego układu DNA, po czym na ich podstawie oblicza się łączny wskaźnik szansy ojcostwa CPI (*combined paternity index)*. W razie wykluczenia ojcostwa

CPI wynosi 0 (zero). Jeżeli wskaźnik CPI jest mniejszy od 1, można przyjąć, że pozwany mężczyzna nie jest ojcem dziecka. Wartości wskaźnika CPI większe od 1 wzmacniają hipotezę, że pozwany mężczyzna jest ojcem dziecka. Dla zestawu kilkunastu układów oznaczanych metodą PCR w Polsce dąży się do uzyskania wskaźnika CPI > 100 000. Z kolei wartości prawdopodobieństwa ojcostwa mogą wynosić od 0 do 100%; np. jeżeli szansa ojcostwa CPI = 100, to prawdopodobieństwo ojcostwa wynosi 99,00%, a jeżeli szansa ojcostwa CPI = 100 000, to prawdopodobieństwo ojcostwa wynosi 99,999%. Do poszczególnych wartości prawdopodobieństwa ojcostwa można przyporządkować następujące **kategorie** słowne **prawdopodobieństw**:

1) ojcostwo praktycznie pewne 100,00–99,73%;
2) ojcostwo bardzo prawdopodobne 99,73–95,50%;
3) ojcostwo prawdopodobne 99,50–68,20%;
4) ojcostwo nierozstrzygnięte 68,20–31,80%;
5) ojcostwo mało prawdopodobne 31,80–4,50%;
6) ojcostwo bardzo mało prawdopodobne 4,50–0,27%;
7) ojcostwo praktycznie wykluczone 0,27–0,00%;

zob. *D. Miścicka-Śliwka*, [w:] Dowód z badań DNA, s. 84–96.

2. Co do przydatności dowodu z badań DNA w okresie bezpośrednio po jego wprowadzeniu orzecznictwo odniosło się doń z rezerwą. W wyroku z 16.2.1994 r. (II CRN 176/93, OSN 1994, Nr 10, poz. 197), SN stwierdził, że wdrożenie do praktyki sądowej w sprawach o ustalenie ojcostwa, w miarę rozwoju nauk biologicznych, środków dowodowych o charakterze przyrodniczym (badanie kodu genetycznego DNA) nie może prowadzić do naruszenia zasad procesowych przez ograniczenie zakresu postępowania dowodowego i sędziowskiej oceny dowodów. Rozstrzygające znaczenie nowego środka dowodowego nie zwalnia sądu od obowiązku **oceny** całokształtu materiału dowodowego w ramach art. 233 § 1 KPC. Zgodnie z wyrokiem SN z 6.4.1998 r. (I CKU 13/98, Prok. i Pr. 1998, Nr 10, s. 29) metoda genetycznej identyfikacji człowieka, w wyniku której nastąpić może wyłączenie ojcostwa pozwanego mężczyzny na podstawie badania u stron kwasu dezoksyrybonukleinowego (DNA), **nie może ograniczać postępowania** dowodowego do formalnej oceny znaczenia tego środka dowodowego jako decydującego o oddaleniu powództwa. Przeprowadzenie tego dowodu i jego wynik nie zwalnia sądu od przeprowadzenia dowodu z zeznań świadków i stron w sposób wyczerpujący. Konieczność oceny całości tak zebranego materiału dowodowego może bowiem dać sądowi podstawę do wniosku o celowości powtórzenia badań genetycznych, zwłaszcza że jest to dowód przyrodniczy wprowadzony do praktyki sądowej od niedawna i dopiero od 1991 r. stosowany przez niektóre zakłady naukowe. Celem bowiem powtórzenia badań nie jest podważenie dotychczas uzyskanego wyniku, lecz jego sprawdzenie.

Na ogół jednak orzecznictwo docenia doniosłość rozważanego dowodu w sprawach o sądowe ustalenie ojcostwa. W wyroku SN z 10.11.1999 r. (I CKN 885/99, OSN 2000, Nr 5, poz. 96) podkreślono, że dowód z badania DNA pozwala nie tylko wykluczyć ojcostwo, lecz także może być pozytywnym dowodem okoliczności stwarzających domniemanie ojcostwa z art. 85 § 1 KRO. Zgodnie z wyrokiem SN z 14.2.1996 r. (II CRN 197/95, Prok. i Pr. 1996, Nr 7–8, s. 43), w

sprawach o ustalenie ojcostwa **sądy powinny korzystać** z dostępnych dowodów przyrodniczych dla uzyskania pełnej możliwości rozstrzygnięcia w zgodności ze stanem biologicznym. Postęp nauk biologicznych związany z szerokim doświadczeniem empirycznym daje przy badaniu ojcostwa większe możliwości jego wykluczenia lub uprawdopodobnienia (DNA). Według wyroku SN z 14.1.1998 r. (I CKN 412/97, Legalis; zob. *W. Stojanowska*, [w:] Dowód z badań DNA, s. 219–220), wprawdzie KPC nie ustanawia hierarchii dowodów (art. 244-309 KPC), ponieważ żaden dowód nie wiąże sądu i podlega swobodnej ocenie sędziowskiej (art. 233 § 1 KPC), jednakże dowód przyrodniczy z badania kodu genetycznego DNA (art. 309 KPC), którego wyniki **wykluczają ojcostwo domniemanego ojca**, ma szczególny walor dowodowy w sprawach o ustalenie pochodzenia dziecka i zwykle dowód ten uważać należy za bardziej pewny od dowodów osobowych (zeznań świadków, zeznań stron), które z natury swojej nacechowane są w większym stopniu subiektywizmem i mogą okazać się obiektywnie nieprawdziwe.

Jednocześnie podkreśla się, że dowód z zakończonych wynikiem pozytywnym badań kodu genetycznego posiada **pełną wartość poznawczą i dowodową** wtedy, gdy badania przeprowadziła pracownia działająca w ramach katedry naukowej albo legitymująca się atestem (wyr. SN z 27.11.1996 r., I CKU 27/96, Legalis). Wynik badania DNA przeprowadzonego przez uznaną placówkę naukową, wyposażoną w nowoczesną aparaturę i opracowany, tzn. wyrażający w liczbach zarówno szansę, jak i prawdopodobieństwo ojcostwa pozwanego, odzwierciedla w sposób praktycznie pewny rzeczywiste związki biologiczne między parą rodzicielską a dzieckiem (wyr. SN z 9.1.2001 r., II CKN 1140/00, OSN 2001, Nr 10, poz. 152). Atest Polskiego Towarzystwa Medycyny Sądowej i Kryminologii na badania DNA w dochodzeniu ojcostwa uzyskały katedry i zakłady medycyny sądowej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Akademii Medycznych w Białymstoku, Bydgoszczy, Gdańsku, Katowicach, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Warszawie oraz we Wrocławiu (zob. *D. Miścicka-Śliwka*, [w:] Dowód z badań DNA, s. 177).

3. Według wyroku SN z 9.1.2001 r. (II CKN 1140/00, OSN 2001, Nr 10, poz. 152) w procesie o ustalenie ojcostwa, w którym dowód z badania DNA **nie może być przeprowadzony**, ponieważ matka nie zgadza się na pobranie krwi, domniemanie wywiedzione na podstawie art. 233 § 2 KPC mogłoby stać się przesłanką obalenia domniemania wynikającego z art. 85 § 1 KRO, gdyby uzasadniało jednocześnie wniosek, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne. Bardziej stanowczo wypowiedział się SN w wyroku z 14.2.1996 r. (II CRN 197/95, Prok. i Pr. 1996, Nr 7–8, s. 43; zob. *J. Gudowski*, Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Orzecznictwo, Kraków 1998, s. 330), że nieuzasadniona odmowa strony poddania się badaniu przyrodniczemu może być przez sąd oceniona dla tej strony bardzo negatywnie przy analizowaniu w sprawie ostatecznego wyniku postępowania dowodowego (art. 233 § 2 KPC). W wyr. zaś z 19.10.2011 r. (II CSK 87/11, Legalis) SN przyjął, że w procesie o zaprzeczenie ojcostwa, w którym dowód z badania DNA nie może być przeprowadzony, ponieważ matka nie zgadza się na pobranie krwi swojej i dziecka, domniemanie wywiedzione na podstawie art. 233 § 2 KPC mogłoby stać się przesłanką obalenia domniemania wynikającego z art. 62 § 1

KRO, gdyby uzasadniało jednocześnie wniosek, że ojcostwo innego mężczyzny jest bardziej prawdopodobne.

B. ZAGADNIENIA FORMALNE

I. Warunki formalne pozwu

Pozew o ustalenie ojcostwa i roszczenia z nim związane powinien odpowiadać ogólnym warunkom pierwszego pisma procesowego w sprawie (art. 126 i 128 KPC) oraz szczególnym warunkom przewidzianym dla pozwu (art. 187 KPC).

II. Właściwość sądu

Sądem właściwym rzeczowo do rozpatrywania sprawy o ustalenie ojcostwa jest sąd rejonowy (art. 16 w zw. z 17 pkt 1 KPC)

Sądem właściwym miejscowo jest tu zarówno sąd I instancji, w którego okręgu pozwany ma miejsce zamieszkania (art. 27 § 1 KPC), jak również sąd I instancji, w którego okręgu ma miejsce zamieszkania osoba uprawniona (powodowa art. 32 KPC). Wybór należy do strony powodowej (właściwość przemienna).

III. Legitymacja procesowa

A. Legitymacja czynna

1. Osobami legitymowanymi do wytoczenia powództwa o sądowe ustalenie ojcostwa są: **dziecko, matka, domniemany ojciec i prokurator** (art. 86), a w razie śmierci dziecka, które wytoczyło powództwo, jego **zstępni** (art. 84 § 5). Nikt inny poza wymienionymi osobami **nie jest legitymowany** w rozważanym zakresie.

2. Mówiąc o **legitymacji czynnej dziecka**, trzeba zauważyć, że <u>może ono wytoczyć powództwo o sądowe ustalenie ojcostwa niezależnie od tego, czy ma pełną zdolność do czynności prawnych, ograniczoną zdolność do czynności prawnych, czy też w ogóle nie ma takiej zdolności</u>. Ustawa nie uzależnia w tym wypadku legitymacji czynnej – inaczej niż w sprawach o zaprzeczenie macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa i ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa (zob. art. 61(14) § 1, art. 70 § 1 oraz art. 81 § 2) – od osiągnięcia przez dziecko pełnoletności. Dziecku niemającemu pełnej zdolności do czynności prawnych **nie przysługuje** wszakże zdolność procesowa (art. 65 § 1 KPC). W jego imieniu powództwo o sądowe ustalenie ojcostwa **może być wytoczone** przez **przedstawiciela ustawowego**.

3. Zgodnie z art. 98 § 1, przedstawicielami ustawowymi małoletniego dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską (zob. art. 92) są jego rodzice. <u>Jeżeli ojcostwo nie zostało ustalone, dziecko pozostaje wyłącznie pod władzą rodzicielską</u> **matki, tylko ona jest więc przedstawicielem ustawowym dziecka** i w związku z tym może w imieniu dziecka wytoczyć powództwo o sądowe ustalenie ojcostwa. Wytoczenie takiego powództwa **nie oznacza** bowiem **reprezentowania dziecka** w sprawie przeciwko drugiemu z rodziców w rozumieniu art. 98 § 2 pkt 2 w zw. z § 3, skoro w wyniku takiego powództwa ojcostwo może dopiero być

ustalone. Nie można zatem zgodzić się z poglądem wypowiedzianym przez *J. Ignatowicza* (zob. *tenże*, [w:] Komentarz KRO, 1975, s. 568), stanowiącym zapewne konsekwencję przyjęcia przez tego Autora tezy o deklaratywnym charakterze wyroku ustalającego ojcostwo, że z ustawy nie wynika uprawnienie matki do wytoczenia takiego powództwa, jednakże praktyka przyjmuje, że matka może wytoczyć w imieniu dziecka powództwo o ustalenie ojcostwa; fakt zaś, iż taka praktyka utrzymuje się niezmiennie od dawna, może uzasadniać stanowisko, że mamy w danym wypadku do czynienia z ustaleniem się normy prawa zwyczajowego. Opowiedzenie się za właściwym poglądem o kształtującym charakterze powództwa o ustalenie ojcostwa i konstytutywnym charakterze wyroku ustalającego ojcostwo oczywiście oznacza, że nie ma potrzeby odwoływania się do wątpliwej tezy o normie prawa zwyczajowego.

4. Jeżeli matka dziecka nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, nie przysługuje jej władza rodzicielska (art. 94 § 1). W takim wypadku ustanawia się dla dziecka **opiekę** (art. 94 § 3 i art. 145 § 1). **Opiekun** dziecka, jako jego przedstawiciel ustawowy (art. 155 § 2 w zw. z art. 98 § 1), **może w jego imieniu wytoczyć powództwo o ustalenie ojcostwa**.

5. Jeżeli dziecko jest pełnoletnie, może samodzielnie wytoczyć powództwo o ustalenie ojcostwa, chyba że nie ma pełnej zdolności do czynności prawnych, a w konsekwencji również zdolności procesowej (art. 65 § 1 KPC). W tym ostatnim wypadku **powództwo może być wytoczone** w imieniu dziecka przez jego **przedstawiciela ustawowego**, którym jest **opiekun** w wypadku **ubezwłasnowolnienia całkowitego** (art. 175 w zw. z art. 155 § 2 i art. 98 § 1) albo **kurator** w wypadku **ubezwłasnowolnienia częściowego** (art. 181 § 1).

6. Jeżeli dziecko wytoczyło powództwo o ustalenie ojcostwa, a następnie zmarło, ustalenia mogą dochodzić jego **zstępni** (art. 84 § 5). W takim wypadku postępowanie zawiesza się. Jeżeli zstępni w ciągu roku od dnia wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania nie zgłoszą wniosku o jego podjęcie, **sąd umorzy postępowanie** (art. 456 § 3 zd. 2 KPC w brzmieniu nadanym przez ustawę z 16.5.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz ustawy – Kodeks postępowania cywilnego, Dz.U. z 2019 r. poz. 1146).

7. Matce dziecka przysługuje **samodzielna legitymacja** w sprawie o ustalenie ojcostwa, dopóki dziecko jest małoletnie. Z chwilą osiągnięcia przez dziecko pełnoletności to jej uprawnienie wygasa. Jednakże matka, która wytoczyła w imieniu własnym powództwo w okresie małoletniości dziecka, może je nadal popierać, choćby dziecko w toku procesu osiągnęło pełnoletność. Uprawnienie matki do żądania ustalenia ojcostwa ma **charakter ściśle osobisty**. Dlatego matka może dochodzić sądowego ustalenia ojcostwa, choćby pozbawiona była władzy rodzicielskiej i choćby sprzeciwiał się temu opiekun dziecka (post. SN z 18.2.1969 r., III CRN 423/68, OSP 1970, Nr 1, poz. 7).

8. Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 28.4.2003 r. (K 18/02, OTK-A 2003, Nr 4, poz. 32) stwierdził, że art. 84 KRO jest niezgodny z art. 45 ust. 1 i art. 77 ust. 2 oraz art. 72 ust. 1 zd. 1 w zw. z art. 31 ust. 3 Konstytucji RP w zakresie, w jakim wyłącza prawo mężczyzny będącego biologicznym ojcem dziecka do dochodzenia ustalenia ojcostwa, oraz nie jest niezgodny z art. 48 ust. 2 Konstytucji RP. W uzasadnieniu rozważanego wyroku TK podkreślił m.in., że w konsekwencji tego wyroku nastąpiło uchylenie niedopuszczalności wytoczenia powództwa o

ustalenie przez ojca biologicznego dziecka. Oczywiście jednak TK nie stworzył przepisu, który by przyznawał mężczyźnie czynną legitymację materialnoprawną.
W istocie rozważany wyrok należy do szczególnego rodzaju orzeczeń TK, które formalnie przybierają postać wyroków zakresowych (częściowych), jednakże ze względu na to, że zmierzają do wypełnienia istniejącej luki w prawie, a więc oznaczają wkroczenie TK w zakres kompetencji władzy ustawodawczej, można je określić jako "**prawotwórcze**" (zob. *K. Pietrzykowski*, O tak zwanych "interpretacyjnych" wyrokach Trybunału Konstytucyjnego, PS 2004, Nr 3, s. 16). Takie wyroki są adresowane wyłącznie do ustawodawcy.
W wykonaniu powyższego wyroku TK ustawa z 17.6.2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 162, poz. 1691) przyznała w art. 84 § 1 **domniemanemu ojcu legitymację do wystąpienia z powództwem o ustalenie jego ojcostwa**. Takie rozwiązanie wywołuje **zastrzeżenia etyczne**. Należy podkreślić, że wytoczenie przez domniemanego ojca powództwa o ustalenie jego ojcostwa z natury rzeczy wymaga wykazania istnienia podstawy domniemania prawnego z art. 85, a więc faktu obcowania z matką dziecka w tzw. okresie koncepcyjnym. Ta okoliczność musi zaś prowadzić do naruszenia dóbr osobistych matki dziecka, w tym w szczególności jej prawa do prywatności. TK dostrzegł ten problem w uzasadnieniu powołanego wyżej wyroku, jednakże zajął stanowisko, że prawo do prywatności powinno ustąpić wobec przeważającego interesu dziecka związanego z prawidłowym ustaleniem ojcostwa.
Ta teza wymaga weryfikacji. Można przypuszczać, że przypadki wytaczania powództw o ustalenie ojcostwa przez biologicznych ojców będą bardzo rzadkie. Czy w związku z tym potrzebne było naruszenie wiele lat obowiązującej regulacji, która odmawiała mężczyźnie legitymacji czynnej, i **umożliwienie wytaczania powództw w złej wierze, zwłaszcza w powiązaniu z kuriozalnym rozwiązaniem przyjętym w art. 72 § 2?** *De lege ferenda* należałoby, zdaniem K. Pietrzykowskiego przyjąć takie rozwiązanie, które obowiązuje np. we Francji, przyznać legitymację czynną **tylko dziecku i prokuratorowi**.
9. Co do zasady zdolność procesowa powiązana jest z pełną zdolności do czynności prawnych (art. 10 KC). W przypadku sądowego ustalenia ojcostwa mamy do czynienia z odstępstwem od tych zasad. Mianowicie w odniesieniu do zdolności procesowej matki dziecka i domniemanego ojca dziecka, przedmiotowe **odstępstwa wprowadza art. 453(1)[6] KPC**, zgodnie z którym nawet wówczas gdy są oni ograniczeni w zdolności do czynności prawnych, to jednak mają pełną zdolność procesową z ograniczeniami w tym przepisie określonymi. Mianowicie każde z rodziców dziecka posiada zdolność procesową tylko w sprawach określonych w art. 453(1) KPC i po osiągnięciu wieku (16 lat) tamże wskazywanego. Dopełnienie tych wymagań zapewnia im pełną zdolność procesową polegającą na podejmowaniu czynności procesowych, poczynając od wszczęcia procesu i dokonywania dalszych czynności procesowych aż do ukończenia procesu. Dotychczasowe uregulowanie (art. 10 KRO) potwierdziło przekonanie prawodawcy o **dojrzałości osoby 16-letniej**, co znalazło potwierdzenie w nowym brzmieniu art. 77 KRO.

[6] Art. 453(1) KPC W sprawach o ustalenie lub zaprzeczenie pochodzenia dziecka oraz o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa matka i ojciec dziecka mają zdolność procesową także wtedy, gdy są ograniczeni w zdolności do czynności prawnych, **jeżeli ukończyli lat szesnaście**.

10. Legitymację czynną do wytoczenia powództwa o ustalenie ojcostwa posiada także prokurator. Bowiem w świetle art. 86 KRO, **prokurator** może wytoczyć powództwo o **ustalenie** lub zaprzeczenie **ojcostwa** oraz o ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa również po śmierci dziecka, jeżeli wymaga tego dobro dziecka lub ochrona interesu społecznego. Jeżeli dziecko zmarło przed osiągnięciem pełnoletności, prokurator może wytoczyć powództwo do dnia, w którym dziecko osiągnęłoby pełnoletność. Zgodnie z art. 454 § 1 KPC prokurator, wytaczając powództwo w sprawie o ustalenie ojcostwa, wskazuje w pozwie dziecko, na którego rzecz wytacza to powództwo. Pozwanym jest domniemany ojciec dziecka. Niezależnie od tego, który z podmiotów uprawnionych do żądania sądowego ustalenia ojcostwa wytacza powództwo, skierowane ono jest zawsze przeciwko domniemanemu ojcu, a gdy ten nie żyje, przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd opiekuńczy (art. 84 § 1 -3 KRO). przepis oraz art. 454 § 1 KPC ma zastosowanie wówczas, gdy **domniemany ojciec zmarł przed wytoczeniem powództwa**. W przeciwnym wypadku sąd postąpi w sposób wskazany w art. 456 § 2 KPC. W obu wypadkach kurator zajmuje miejsce domniemanego ojca, zachowując w toku postępowania samodzielną funkcję procesową. W myśl uchwały SN z 18.6.1968 r. (III CZP 69/67, OSNCP 1969, Nr 7–8, poz. 122), w sprawie o ustalenie ojcostwa wezwanie osoby trzeciej do wzięcia udziału w sprawie nie jest dopuszczalne. Kontynuacją tej utrwalonej linii orzecznictwa jest uchwała SN z 21.4.1977 r. (III CZP 12/77, OSNCP 1978, Nr 1, poz. 1 z aprobującą glosą W. Mendysa, NP 1982, Nr 10, s. 171), stwierdzająca, że w sprawach o ustalenie ojcostwa i alimenty nie jest dopuszczalne wezwanie – w charakterze pozwanych – osób, które mogłyby być zobowiązane w dalszej kolejności do alimentacji uprawnionego.

B. Legitymacja bierna

1. Reguły **legitymacji biernej w procesie o ustalenie ojcostwa** zostały określone w art. 84 § 3 i 4. Jeżeli **powodem jest dziecko** albo **matka**, wytaczają oni powództwo o ustalenie ojcostwa przeciwko domniemanemu ojcu, a gdy ten nie żyje – przeciwko kuratorowi ustanowionemu przez sąd opiekuńczy. Domniemany **ojciec dziecka** wytacza natomiast powództwo przeciwko dziecku i matce, a gdy matka nie żyje – przeciwko dziecku. Postępowanie w razie śmierci jednej ze stron w trakcie procesu o ustalenie ojcostwa zostało uregulowane w przepisach art. 456[7] KPC.

[7] Art. 456. § 1 KPC Postępowanie umarza się w razie śmierci jednej ze stron, a jeżeli w charakterze tej samej strony występuje kilka osób, w razie śmierci wszystkich tych osób, z zastrzeżeniem § 2 i 3.
§ 2. W sprawie wytoczonej przez dziecko o ustalenie albo zaprzeczenie macierzyństwa, o zaprzeczenie ojcostwa albo ustalenie bezskuteczności uznania, jak również w sprawie wytoczonej przez dziecko albo jego matkę o ustalenie ojcostwa, postępowanie zawiesza się w razie śmierci pozwanych do czasu ustanowienia przez sąd orzekający kuratora, który wstępuje do sprawy na miejsce zmarłego. Przepis ten stosuje się w sprawie o rozwiązanie przysposobienia w razie śmierci przysposabiającego.
§ 3. W sprawie o ustalenie lub zaprzeczenie macierzyństwa, ustalenie lub zaprzeczenie ojcostwa oraz ustalenie bezskuteczności uznania ojcostwa postępowanie zawiesza się w razie śmierci dziecka, które było pozwanym w sprawie, do czasu ustanowienia przez sąd orzekający kuratora, który wstępuje do sprawy na miejsce zmarłego dziecka. W razie śmierci dziecka, które było powodem w sprawie, postępowanie zawiesza się, a jeżeli zstępni dziecka w ciągu sześciu miesięcy od dnia wydania postanowienia o zawieszeniu postępowania nie zgłoszą wniosku o jego podjęcie, sąd postępowanie umorzy.

2. Zgodnie z art. 84 § 3 i art. 602[8] KPC, w wypadku gdy domniemany ojciec nie żyje, powództwo o ustalenie jego ojcostwa **wytacza się przeciwko kuratorowi** ustanowionemu przez sąd opiekuńczy. Sąd, przed którym wytoczono powództwo, **nie jest właściwy do ustanowienia kuratora** i stosownie do art. 572 § 1 KPC powinien on zawiadomić właściwy sąd opiekuńczy o **konieczności** ustanowienia kuratora (wyr. SN z 12.11.1976 r., III CRN 237/76, Legalis).

3. W przypadku gdy **miejsce pobytu domniemanego ojca**, przeciwko któremu wytoczono powództwo o ustalenie ojcostwa, **nie jest znane**, przewodniczący (przed rozprawą) albo sąd orzekający (w czasie rozprawy) ustanowi kuratora procesowego (art. 143 i 144 KPC), chyba że wcześniej sąd opiekuńczy ustanowił już kuratora dla osoby nieobecnej (art. 184 KRO). Gdyby po zakończeniu procesu okazało się, że domniemany ojciec nieznany z miejsca pobytu w czasie procesu już nie żył, nie można skutecznie zarzucić, że orzeczenie wydane w sprawie, w której uczestniczył kurator procesowy, jest orzeczeniem **nieistniejącym**. W takim wypadku nie budzi wątpliwości dopuszczalność ustanowienia kuratora na podstawie art. 84 § 2 KRO i jego legitymacja do wniesienia skargi o wznowienie postępowania (zob. orz. SN z 8.3.1957 r., III CR 179/57, OSN 1958, Nr 4, poz. 97).

30

4. Niedopuszczalność wezwania w charakterze pozwanych osób, które mogłyby być zobowiązane w dalszej kolejności do alimentacji uprawnionego. W uchwale z 21.4.1977 r. (III CZP 12/77, OSN 1978, Nr 1, poz. 1 SN wyjaśnił, że w sprawie o ustalenie ojcostwa i alimenty nie jest dopuszczalne wezwanie – w charakterze pozwanych – osób, które mogłyby być zobowiązane w dalszej kolejności do alimentacji uprawnionego (art. 132). W stanie faktycznym sprawy, w której zostało przedstawione SN do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne, chodziło o wezwanie – obok pozwanego mężczyzny – również jego rodziców. W orzeczeniu z 24.9.1960 r. (I CR 447/60, OSN 1961, Nr 4, poz. 114) SN zaś podkreślił, że po śmierci domniemanego ojca niedopuszczalne jest **rozstrzyganie o roszczeniach majątkowych**, związanych z żądaniem ustalenia ojcostwa, z udziałem kuratora, a bez uczestnictwa spadkobierców.

5. Według uchwały SN z 18.6.1968 r. (III CZP 69/67, OSN 1969, Nr 7–8, poz. 122) **w sprawie o ustalenie ojcostwa wezwanie osoby trzeciej do wzięcia udziału w sprawie nie jest dopuszczalne**. W stanie faktycznym sprawy, w której zostało przedstawione SN do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne, pozwany złożył wniosek o wezwanie w charakterze pozwanego innego mężczyzny, którego ojcostwo miało być bardziej prawdopodobne (zob. art. 85). Z sentencji tej uchwały wynika zatem przede wszystkim wniosek, że nie jest **dopuszczalne** pozwanie w jednym procesie o ustalenie ojcostwa dwóch lub więcej mężczyzn, z którymi matka obcowała w okresie koncepcyjnym, z żądaniem ustalenia ojcostwa jednego z nich. Takie też jest stanowisko części doktryny (zob. *G. Bieniek*, [w:] Komentarz KPC, t. I, s. 899–900; *J. Ignatowicz*, [w:] Komentarz KRO, 1975, s. 569; *M. Jędrzejewska*, [w:] *T. Ereciński, J. Gudowski, M. Jędrzejewska*, Komentarz do kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza.

[8] Art. 602 KPC Właściwość miejscową sądu opiekuńczego do ustanowienia kuratora dla dochodzenia ojcostwa w razie śmierci domniemanego ojca określa się według miejsca zamieszkania lub pobytu dziecka, chociażby dziecko nie podlegało już ani władzy rodzicielskiej, ani opiece.

Postępowanie rozpoznawcze, t. I, Warszawa 1999, s. 380 i 384; *K. Piasecki*, [w:] Komentarz KRO, 2000, s. 522). W doktrynie jest również reprezentowany pogląd przeciwny, że art. 194 § 3[9] KPC pozwala na **dopozwanie** do udziału w sprawie o ustalenie ojcostwa także dalszych mężczyzn, jeżeli okaże się, że współżyli oni z matką dziecka w okresie koncepcyjnym (zob. *B. Dobrzański*, Podmiotowe przekształcenia z art. 194 i 196 k.p.c. w sprawach o ustalenie ojcostwa oraz w sprawach o alimenty, SC 1975, t. XXV–XXVI, s. 41 i nast.; *W. Siedlecki*, Uchybienia procesowe w sądowym postępowaniu cywilnym; Warszawa 1971, s. 96; *Smyczyński*, Prawo rodzinne, s. 275; *W. Stojanowska*, Artykuł 194 § 3 k.p.c. w procesie o ustalenie ojcostwa a udowodnienie prawdziwości zarzutu plurium concumbentium, PiP 1973, Nr 8–9, s. 146; *taż*, Exceptio plurium concumbentium w prawie polskim, Warszawa 1974, s. 99 i nast.). Zdaniem K. Pietrzykowskiego, pogląd ten może być traktowany jedynie jako propozycja zgłoszona *de lege ferenda*. Oryginalne stanowisko zajął *J. Gwiazdomorski*, [w:] System PrRodz, s. 762–767, zdaniem którego w sprawach o ustalenie ojcostwa nie ma zastosowania art. 194 § 3 KPC, ma natomiast zastosowanie art. 194 § 1 KPC.

C. Interwencja uboczna

1. Problem interwencji ubocznej w sprawach o sądowe ustalenie ojcostwa (oraz bardziej ogólnie – w sprawach o prawa stanu cywilnego) jest sporny w orzecznictwie i doktrynie. Zgodnie z **pierwszym poglądem**, również w sprawach o prawa stanu cywilnego do interwencji ubocznej stosuje się ogólną normę art. 76 KPC, według której w <u>każdym stanie sprawy, aż do zamknięcia rozprawy w II instancji, ten, kto ma interes prawny w tym, aby sprawa została rozstrzygnięta na korzyść jednej ze stron, może przystąpić do tej strony</u>. **Interes prawny** jest tu rozumiany szeroko, a więc zarówno jako <u>interes niemajątkowy, jak i majątkowy</u>. Według **drugiego poglądu**, interwencję uboczną w sprawach o prawa stanu cywilnego należy rozumieć <u>podobnie jak legitymację w takich sprawach</u>, zatem <u>interwenientem ubocznym może być tylko taka osoba, która jest **osobiście** i **bezpośrednio** zainteresowana w wyniku sprawy</u>.

Drugi z wyżej wymienionych poglądów (Nb 33) zawsze zdecydowanie przeważał w orzecznictwie SN; np. według postanowienia SN z 30.4.1963 r. (IV CR 307/62, OSN 1964, Nr 3, poz. 60) w sprawach z zakresu stosunków między rodzicami a dziećmi interwencję uboczną może zgłosić tylko osoba, która mogłaby być stroną procesową w danej sprawie. Pogląd ten najpełniej został jednak wyrażony w uchwale SN(PSIC) z 30.9.1975 r. (III CZP 18/75, OSN 1976, Nr 7–8, poz. 150), w sentencji której podkreślono, że: „W sprawie o ustalenie ojcostwa **zgłoszenie interwencji ubocznej** przez **spadkobiercę domniemanego ojca nie jest dopuszczalne**. <u>Interwencję taką może jednak zgłosić dziecko zmarłego domniemanego ojca</u>".

IV. Udzielenie zabezpieczenia

Brak jest przeszkód do tego, aby już w pozwie o ustalenie ojcostwa i roszczenia z nim związane zgłosić wniosek o udzielenie zabezpieczenia (art. 730 i n. KPC)

---

[9] § 3. Jeżeli okaże się, że powództwo o to samo roszczenie może być wytoczone przeciwko innym jeszcze osobom, które nie występują w sprawie w charakterze pozwanych, sąd na wniosek powoda może wezwać te osoby do wzięcia udziału w sprawie.

V. Postępowanie

1. Sprawy o sądowe ustalenie ojcostwa są rozpoznawane w procesie w postępowaniu odrębnym, uregulowanym w przepisach art. 453 i n. KPC. Owe odrębne regulacje dotyczą m. in. następujących kwestii:

1) konieczności udzielenia do reprezentowania strony pełnomocnictwa do prowadzenia danej sprawy (art. 426 w zw. z art. 458 § 1 KPC);

2) skazania na grzywnę strony wezwanej do osobistego stawiennictwa oraz niemożności nakazania przymusowego sprowadzenia takiej strony do sądu (art. 429 w zw. z art. 458 § 1 KPC);

3) niemożności oparcia rozstrzygnięcia wyłącznie na uznaniu powództwa lub przyznaniu okoliczności faktycznych oraz niestosowania art. 339 § 2 (art. 431 w zw. z art. 458 § 1 KPC);

4) możności zarządzenia przez sąd przeprowadzenia przez wyznaczoną osobę wywiadu środowiskowego w celu ustalenia warunków, w jakich żyją i wychowują się dzieci stron (art. 434 w zw. z art. 458 § 1 KPC);

5) skuteczności wobec osób trzecich (a więc *erga omnes*) prawomocnego wyroku (art. 435 w zw. z art. 458 § 1 KPC);

6) niedopuszczalności wytoczenia powództwa wzajemnego (art. 454(1) KPC);

7) odbycia rozprawy bez względu na niestawiennictwo jednej ze stron (art. 455 KPC);

8) zawieszenia i umorzenia postępowania (art. 456 KPC);

9) niestosowania przepisów art. 429 i 456 KPC do części postępowania związanego z roszczeniami majątkowymi, dochodzonymi jednocześnie z ustaleniem ojcostwa (art. 458 § 2 KPC).

VI. Skutki prawne wyroku ustalającego ojcostwo

1. Powództwo o ustalenie ojcostwa jest powództwem o ukształtowanie stosunku prawnego, konsekwentnie więc **wyrok je uwzględniający ma charakter konstytutywny** (część doktryny reprezentuje jednak nietrafny pogląd o ustalającym charakterze rozważanego powództwa i deklaratywnym charakterze uwzględniającego je wyroku. Należy wszakże podkreślić, że w orzecznictwie przez dłuższy czas utrzymał się pogląd o deklaratywnym charakterze wyroku ustalającego ojcostwo. Wynikało to ze związania składów orzekających SN oczywiście nietrafnym poglądem, wypowiedzianym w tezie II wytycznych SN z 1952 r., bez żadnego zresztą uzasadnienia, że: „Wyrok ustalający ojcostwo nie tworzy nowego stanu prawnego, lecz stwierdza stan istniejący od chwili poczęcia dziecka”. Akceptacja stanowiska o konstytutywnym charakterze orzeczenia o sądowym ustaleniu ojcostwa przesądza, że **matka dziecka może reprezentować je w procesie o sądowe ustalenie ojcostwa,** a art. 98 § 2 KRO z uwagi na dopiero mające nastąpić ustalenie ojcostwa nie może znaleźć zastosowania.

2. Zgodnie z art. 435 w zw. z art. 458 § 1 KPC wyrok prawomocny ma skutek także w stosunku do osób trzecich, z wyjątkiem części orzekającej o prawach i roszczeniach majątkowych poszukiwanych łącznie z prawami niemajątkowymi. **Wyrok ten jest zatem skuteczny *erga omnes***. *Lege non distinguente* dotyczy to zarówno wyroku uwzględniającego, jak i wyroku oddalającego powództwo. Oddalenie powództwa jednej z osób legitymowanych do

wystąpienia o sądowe ustalenie ojcostwa stanowi w związku z tym **powagę rzeczy osądzonej** (*res iudicata)* dla pozostałych osób legitymowanych. Mężczyźnie, w odniesieniu do którego zostało ustalone, że nie jest ojcem dziecka, służy z mocy art. 140 KRO roszczenie do matki dziecka o zwrot wyegzekwowanych od niego alimentów za nieprzedawniony okres (wyr. SN z 21.11.1975 r., I CR 747/75, Legalis).

3. Prawomocny wyrok ustalający ojcostwo **może utracić moc** w następstwie: **wznowienia postępowania** (art. 399-416(1) KPC) i **zaprzeczenia macierzyństwa** (art. 61(12)).

4. Skutki prawne, jakie wywołuje **prawomocny wyrok** ustalający ojcostwo, można podzielić na:

1) skutki w zakresie stosunku prawnego ojcostwa;
2) skutki w zakresie władzy rodzicielskiej, stosunków alimentacyjnych i dziedziczenia;
3) skutki dotyczące nazwiska dziecka;
4) skutki dotyczące miejsca zamieszkania;
5) skutki dotyczące aktu urodzenia dziecka.

5. W konsekwencji sądowego ustalenia ojcostwa **powstaje stosunek prawny ojcostwa**. Prawomocny wyrok uwzględniający powództwo według **powszechnie przyjętego poglądu** doktryny jest skuteczny *ex tunc*, tj. od chwili urodzenia się dziecka, niekiedy zaś nawet od chwili poczęcia dziecka. Skoro ojcostwo określonego mężczyzny zostaje prawnie ustalone, **niedopuszczalne** staje się ustalenie ojcostwa innego mężczyzny, czy to przez uznanie, czy to przez orzeczenie sądu (art. 72).

6. Zgodnie z art. 93 § 2, w brzmieniu nadanym przez ustawę z 6.11.2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks rodzinny i opiekuńczy oraz niektórych innych ustaw, jeżeli wymaga tego dobro dziecka, sąd w wyroku ustalającym pochodzenie dziecka **może orzec o zawieszeniu, ograniczeniu lub pozbawieniu władzy rodzicielskiej jednego lub obojga rodziców**, przy odpowiednim stosowaniu art. 107 i 109–111.

7. Z chwilą uprawomocnienia się wyroku powstają **wzajemne obowiązki alimentacyjne między osobami, których więzy pokrewieństwa zostały ustalone.** W praktyce chodzi tu zazwyczaj o powstanie obowiązku alimentacyjnego ojca w stosunku do dziecka. Ze względu na **skutek wsteczny** sądowego ustalenia ojcostwa dziecko może dochodzić od ojca zaległych roszczeń alimentacyjnych za okres poprzedzający uznanie [zob. odpowiednio uchw. SN(7) z 28.9.1949 r., C 389/49, OSN 1951, Nr 3, poz. 60; uchw. SN(7) z 16.11.1954 r., I CO 41/54, OSN 1956, Nr 1, poz. 3].

8. W świetle przepisów KRO jest możliwe **dochodzenie roszczeń majątkowych związanych z ojcostwem jednocześnie z dochodzeniem ustalenia ojcostwa.** Zgodnie z art. 143, jeżeli ojcostwo mężczyzny, który nie jest mężem matki, nie zostało ustalone, zarówno dziecko, jak i matka mogą dochodzić roszczeń majątkowych związanych z ojcostwem tylko **jednocześnie** z dochodzeniem ustalenia ojcostwa. Chodzi tu o roszczenia matki przewidziane w art. 141 § 1 oraz o roszczenia alimentacyjne dziecka (art. 133 § 1). Współzależność między dochodzeniem ustalenia ojcostwa a dochodzeniem roszczeń majątkowych związanych z takim ustaleniem wyraża się w tym, że roszczenia te można uwzględnić tylko w razie ustalenia ojcostwa.

9. Sądowe ustalenie ojcostwa powoduje **powstanie** ze skutkiem *ex tunc*, i to od chwili poczęcia dziecka (art. 927 § 2 KC), **dziedziczenia po sobie osób**, które do tej chwili nie były uważane za strony **stosunku rodzicielskiego**. Wynika to ze skuteczności *ex tunc* wyroku ustalającego ojcostwo, a nie – jak nietrafnie stwierdził SN w tezie II wytycznych z 1952 r. – z deklaratywnego charakteru tego wyroku. Jeżeli stwierdzenie nabycia spadku poprzedza w czasie sądowe ustalenie ojcostwa, dziecku przysługuje uprawnienie żądania uchylenia postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku w trybie art. 679[10] KPC. Potem może ono wytoczyć przeciwko osobie władającej spadkiem powództwo z art. 1029[11] KC o wydanie całości lub części spadku.
10. Zgodnie z art. 89 § 2, sąd w wyroku ustalającym ojcostwo albo sąd opiekuńczy w wydanym później postanowieniu nadaje dziecku **na jego wniosek albo na wniosek jego przedstawiciela ustawowego** (a więc z reguły matki) **nazwisko ojca**. Jeżeli dziecko ukończyło lat 13, do nadania nazwiska ojca potrzebne jest także wyrażenie **zgody przez dziecko** osobiście. Obecnie nie budzi zatem wątpliwości, że również dziecku pełnoletniemu może być nadane nazwisko ojca.
11. W związku z sądowym ustaleniem ojcostwa możliwa jest zmiana **miejsca zamieszkania dziecka** stosownie do przepisów art. 26 § 1 albo 2[12] KC, jeżeli ojcu przysługuje władza rodzicielska.
12. W razie sądowego ustalenia ojcostwa **w akcie urodzenia zamieszcza się dane dotyczące osoby ojca** (art. 61 ust. 1[13] PrASC). Natomiast zgodnie z art. 66 ust. 1 PrASC, jeżeli uznanie

---

[10] Art. 679. § 1 KPC **Dowód, że osoba, która uzyskała stwierdzenie nabycia spadku, nie jest spadkobiercą** lub że jej udział w spadku jest inny niż stwierdzony, może być przeprowadzony tylko w postępowaniu o uchylenie lub zmianę stwierdzenia nabycia spadku, z zastosowaniem przepisów niniejszego rozdziału. Jednakże ten, kto był uczestnikiem postępowania o stwierdzenie nabycia spadku, może tylko wówczas żądać zmiany postanowienia stwierdzającego nabycie spadku, gdy żądanie opiera na podstawie, której nie mógł powołać w tym postępowaniu, a wniosek o zmianę składa przed upływem roku od dnia, w którym uzyskał tę możność.
§ 2. Wniosek o wszczęcie takiego postępowania może zgłosić każdy zainteresowany.
§ 3. W razie przeprowadzenia dowodu, że spadek w całości lub w części nabyła inna osoba niż wskazana w prawomocnym postanowieniu o stwierdzeniu nabycia
spadku, sąd spadku, zmieniając to postanowienie, stwierdzi nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym.
§ 4. Przepisy § 1–3 stosuje się odpowiednio do zarejestrowanego aktu poświadczenia dziedziczenia oraz do stwierdzenia nabycia przedmiotu zapisu windykacyjnego.
[11] Art. 1029. § 1 KC **Spadkobierca może żądać, ażeby osoba, która włada spadkiem jako spadkobierca, lecz spadkobiercą nie jest, wydała mu spadek.** To samo dotyczy poszczególnych przedmiotów należących do spadku.
§ 2. Do roszczeń spadkobiercy o wynagrodzenie za korzystanie z przedmiotów należących do spadku, o zwrot pożytków lub o zapłatę ich wartości, jak również o naprawienie szkody z powodu zużycia, pogorszenia lub utraty tych przedmiotów oraz do roszczeń przeciwko spadkobiercy o zwrot nakładów stosuje się odpowiednio przepisy o roszczeniach między właścicielem a samoistnym posiadaczem rzeczy.
§ 3. Przepisy powyższe stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy żąda wydania swego majątku osoba, co do której zostało uchylone orzeczenie o uznaniu jej za zmarłą.
[12] Art. 26. § 1 KC Miejscem zamieszkania dziecka pozostającego pod władzą rodzicielską jest miejsce zamieszkania rodziców albo tego z rodziców, któremu wyłącznie przysługuje władza rodzicielska lub któremu zostało powierzone wykonywanie władzy rodzicielskiej.
§ 2. Jeżeli władza rodzicielska przysługuje na równi obojgu rodzicom mającym osobne miejsce zamieszkania, miejsce zamieszkania dziecka jest u tego z rodziców, u którego dziecko stale przebywa. Jeżeli dziecko nie przebywa stale u żadnego z rodziców, jego miejsce zamieszkania określa sąd opiekuńczy.
[13] Art. 61. 1 PrASC Jeżeli nie stosuje się domniemania, że mąż matki dziecka jest ojcem dziecka, dane ojca zamieszcza się w akcie urodzenia w razie uznania ojcostwa albo sądowego ustalenia ojcostwa.

ojcostwa albo sądowe ustalenie ojcostwa następuje po sporządzeniu aktu urodzenia, do aktu urodzenia dołącza się o tym wzmiankę dodatkową.

VII. Rygor natychmiastowej wykonalności

W części zasądzającej alimenty – co do rat płatnych po dniu wniesienia powództwa, a co do rat płatnych przed wniesieniem powództwa za okres nie dłuższy niż trzy miesiące – sąd z urzędu nadaje wyrokowi przy jego wydaniu rygor natychmiastowej wykonalności (art. 333 § 1 pkt 1 KPC)

Opracowano na podstawie:

T. Żyznowski, Komentarz do art. 453 i n. KPC, [w:] A. Marciniak (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Tom III. Komentarz. Art. 425–729, wyd. 1 Warszawa 2020;
K. Pietrzykowski (red.), Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz, wyd. 6, Warszawa 2020;
H. Haak, A. Haak-Trzuskawska, Pisma procesowe w sprawach rodzinnych z objaśnieniami i płyta CD, Warszawa 2014;